

Édes drága szíveim!

Mezei Mária: Levelek apámnak, 1931-1938. A kötetet szerkesztette, a szöveget gondozta, az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor.

Bp., Helikon, 1998. 134 p.

inden történeti tudománynak gyakran idézett, leg-hitelesebb forrása a levél. Nem a nagy nyilvánosságának szánták, bizalmas közléseket tartalmaz, árulkodik a levél írójának a levélbeli tényekhez való viszonyáról. A levél írásakor a levélíró olyan körülményekre is kitér, amelyeket más forrásból lehetetlen rekonstruálni. A levelestárakban a történelem legmélyebb rétegei rejtőznek. Egyéni érzések, érzelmek és érdekek szövevénye tárulhat fel az értelemző előtt.

Alapvető kérdés: milyen leveleket érdemesíthet a színháztörténet arra, hogy ne csak a bennük szereplő adatokat használja fel, hanem azok teljes közlésével a szűkebb érdeklődők és a nagyközönség elé álljon?

A színháztörténet-írás számára legértékesebb azok a forrásértékkel bíró levelek, amelyek eseményekről (bemutató, próbafolyamat, a színrevitel körülményei, színházalapítás, színházépítés, stb.) szólnak, az események körülményeit tisztázzák, ismeretlen törekvésekről, művészeti kezdeményezésekről számolnak be, műhelytitkokat közölnek, a levélíró egyéniségét árnyaló gondolatokat tartalmaznak, megvilágítják tetteinek mozgatórugóit, eligazítanak a levélíró életében.

De vajon a nagyközönség számára is érdekesekek ezek az írások? A színháztörténész szerencsésebb helyzetben van, mint számos más tudományág kutatója. Valaha ritka volt az olyan neves (híres, ünnevelt, körülrajongott) színművész, aki egyúttal ne lett volna kiemelkedő (kirívó, extravagáns) egyéniség. A színészi személyiség gyökeresen átalakulásának és megváltozásának (elszürkülésének) okait érdemes volna egyszer társadalmi, közönségpszichológiai, művészetelméleti és ideológiai szempon-

tokat is figyelembe véve vizsgálat alá vonni. A magyar színházművészetben a 20. század első felében a színész volt a főszereplő, a színjátékban rajta kívül minden háttérbe szorult. A modern színházművészet ugyan szétértette a szerepkörök korlátait, de a korszak népszerű darbjainak cselekménye és megjelenítésmódja kizárólag úgy vált hihetővé, ha sikerült hozzá ideális színész-egyéniséget találni. Ezért kellett a színdarabszerzőnek a már „befutott” sztárookra szabni a jellemeket. Ám a felgyorsult életben minden napról napra változott. Az emberek napról napra újabb és újabb felfedezésekről, technikai találmányokról, újabb és újabb divatdarabokról, egyre tökéletesedő gépkocsikról, használati tárgyakról értesültek. Napról napra változott az élet minősége, a generációs ellentétek új erkölcsöket, új világnézetet teremtettek. A két háború közötti holt térben lézengő világban természetesnek és szükségszerűnek tűnt az állandó mobilitás. Ebben a helyzetben, sem a drámai hagyományok ápolása, sem a hagyományos színésziideál tisztelgetése nem volt lehetséges. Újdonságra volt szükség. Az új színjátékokban rendre megjelentek a frissen kreált női- és férfiideálok. De a természet törvényei sem tették lehetővé egyes színészek, színésznők hosszú ideig tartó tündöklését.

A 20. század egyik generációváltásának Mezei Mária volt a főszereplője. Szigethy Gábor Mezei Mária családi leveleinek közreadásával tárja elénk az izgalmas színháztörténeti folyamatot. Hogyan lehetett színésznő egy vidéki úrilányból. Hogyan építette karrierjét a színész az 1930-as években. Milyen mozgatóerőkre, milyen külső és belső tényezőkre volt feltétlenül szükség ezen a pályán.

A pályakezdő Mezei Mária bár Miskolcon leveletett fővárosi szerepeket kapott, mégis tudatosan készült a fővárosi kiugrásra. Következtethetünk erre azokból a kijelentésekből, amelyek bizakodóan várják a sikert. De erre utal az is, hogy Mezei a kényelmesebb és takarékosabb hazai, tehát szegedi pálya-

kezdés helyett olyan direktorhoz szerződött, akinek kitűnő fővárosi kapcsolatai voltak. A család fenntartásaival nem törődve tette meg ezt az első lépést. Olykor regényes terveket szőtt – Tökés helyére szerződött a Nemzeti –, de inkább keményen dolgozott. Az elsőrendű társulat azonban önmagában semmit sem ért. A sztárjelölt bizonyítania kellett a színpadon, szerepelnie kellett a sajtóban, meg kellett hódítania a kisvárosi publikumot, úrrá kellett lennie az állandó színrelépéssel járó lelki terhelésből fakadó nehézségeken. S állni kellett a szabószámát. Ez utóbbi volt a legnehezebb – Mezei Mária leveleinek zömét állandó pénztelensége szülte. Aki ilyen testi, lelki, morális és anyagi körülmények között talpon maradt, kiállta az első próbát. Mezei soraiban az elhivatottsággal párosuló türelmetlenség jegyei vibrálnak. Nem tudta kivárni Sebestyén Mihály atyai jóindulatának lassan érő gyümölcsét – és nem bírta az állandósuló anyagi bizonytalanságot. Pécsre szerződött nagyobb gázsiért. Itt érte a szerencsés szerelem. Pécsi vendégszereplésre érkezett Berczy Géza, aki néhány évvel korábban még a Vígszínház első számú naturbursa volt. Mezei Máriát, bár közvetetten, ő segítette a fővárosba, hogy ott még évekig várjon a kiugrásra alkalmas lehetőségre. Budapestre már nem mennek olyan sűrűn Szegedre a levelek, de a papa segítségével mindig lehetett számítani. Egészen 1938-ban bekövetkezett haláláig.

Szigethy Gábor azzal bocsátotta az olvasó elé Mezei Mária leveleit, hogy azok „színházi- és kortörténeti regényfolyammá” egységesüljenek. Hogy nagyobb nyomatékot adjon szándékának, mellőzte a levelek filológiai alaposágú jegyzetelését: „Csak olyan esetben fűztem a szöveghez megjegyzést, ha olyan nevekről, fogalmakról, kifejezésekről, személyekről volt szó, amikről, akikről a leveleket akkor és ott olvasó családtagok tudták, hogy kicsodák, micsodák, de mi, itt és most, több mint fél évszázaddal később, nem családtagként, már nem tudhatunk semmit vagy csak nagyon keveset. Amit a leveleket olvasó családtagok sem értettek-tudtak, (darabok címe, szerzője, a színházban ki kinek a kicsodája és miért, stb.), utólag sem itéltem szükségesnek megmagyarázni.” (134.)

Van ebben az eljárásban igazság: a nagyközöniséget valóban nem érdemes színháztörténeti apróságokkal gyötörni. Rádásul az apróságok nagyobb

része kideríthetetlen, s nem is fontos. S annál pedig nincs bosszantóbb, ha a kötet kiadása után derül fény egy-egy rosszul közölt adatra, téves képaláírásra. Sokszor azonban saját elveivel maradt adós a könyv sajtó alá rendezője. A levéregény egyik meghatározó szereplőjéről, Berczy Gézáról, itt és most semmit sem tudunk, de akkor és ott, a családtagok talán többet tudtak a kelleténél. Nyilvánosan kaptak hajba és tépték meg egymást érte hölgyek, kipróbálta a morfiomot, sőt gazdag férfiak „barátjaként” is megbotránkozta a közvéleményt. Hogy mindez nem von le Mezei Mária értékeiből? Való igaz. De talán nem közömbös a színházi- és kortörténeti levéregényben. Ami a színdarabcímeket és a drámaírókat illeti: a vidék valamennyi színházában a fővárosi műsört játszották, a levelek olvasói tisztaban voltak a darabok tartalmával, a fővárosi bemutató szereposztásával. Ezért írhatta Mezei, hogy melyik fővárosi művésznek a szerepében fog színpadra lépni. Vagy amikor a *Timosa* nagy sikeréről számolt be, a levél olvasói tudták, hogy ez az a zsidó tárgyú darab, amely a Bethlen téri Színház óriási sikere. Valószínű, azzal is tisztaban volt a Mezei család, hogy miért Győrben tartotta a Belvárosi Színház Zilahy Lajos az *Úrilány* című drámájának premierjét. A darab rendezőjét, Bárdos Artúrt idézzük: „Az *Úrilány* nagyon hosszú és telt házak egész sorával kipárnázott pályafutása egy mulatságos kísérlettel kezdődött. Zilahy Lajos a fejébe vette, hogy Magyarországon is meg kell honosítani az amerikai és angol »try out« intézményt, vagyis hogy előbb a vidéken kell bemutatni a darabot, hogy az ottani közönségen kipróbált dramaturgiai és előadásbeli tapasztalatokat a fővárosban aztán értékesíteni lehessen.”¹

Szigethy Gábor mellett, hogy érdekes és élvezetes olvasmányt, gazdagon illusztrált, elegáns kötetet bocsátott útjára, a levelek kiadásával felbecsülhetetlen értékű munkát végzett. A színháztörténet nem igen tart számon ilyen tartalmas gyűjteményt. A levelek címzettjei az otthon aggódó család tagjai, elsősorban a művésznő pályáját egyengető apa, akik mindenről tudni akartak. A levelek írója, Mezei Mária – ebben a korban szokatlan módon – kiszakadt a jómodú középosztálybeli családból. Már nem ott hon lakik, de még nincs saját családja, s nem is önálló. Ruháit hosszú évekig rendszeresen hazaküldi mosatni, sokszor az otthonról kapott élelem a va-

¹ Bárdos Artúr: *Játék a függöny mögött*, Bp., 1942. 158.

csorája. A levelekkel viszonyozza a törődést és pótolja a meghitt családi beszélgetéseket. A szabványos levéltémákon túl az írásoknak a középpontjában a színészi pálya felépítése, a színészi karrierről szóló helyzetjelentés áll. Mezei Mária vallomástörédékeiből tudjuk, hogy gyermekora óta színésznőnek készült. Tudott sok mindent a színházról. Tudta, hogyan élnek vidéken a művészek. Mégis sokszor megdöbbent a kulisszatitkokon. Méltatlankodott amiatt, hogy a Színházi Élet úgy írt mesteréről, Rózsahegyi Kálmánról, hogy nem is beszélt vele. Ám azon cseppet sem csodálkozott, hogy az első tervek szerint Miskolcon a Fővárosi Operettszínház tagjának füllesztették volna a plakátok. A legnagyobb pofont, paradox módon, éppen az annyira óhajtott népszerűségtől kapta. A fárasztó és megerőltető próbák, a napi anyagi gondok, a már-már megfizethetetlen ruhák készítése alól csak az adott neki néha felmentést, hogy Komár Júliának is játszania kell, nehogy elfelejtse a hálátlan közönség. Az okos Mezei sok mindenben átlátott, de Sebestyén színházszerző zsenialitását csak ösztönösen örökölte az utókorra. A miskolci társulatban nem volt segédszínész, sőt a hősnőnek szerződtetett Mezeit operettben is foglalkoztatták. Majdnem minden darabban játszott, a közönségnek alkalma volt megismerni és megszeretni. Fokozatosan kap-

ta a nagyobb feladatokat. Amikor pedig Bókay János *Meddig fogsz szeretni* című darabjában „átütő” sikert aratott – Sebestyén azzal kötelezte le végleg, hogy a kor idősödő szexepilje, Titkos Ilona elé helyezte. A vígjátéki siker áramában gyorsan bemutatták a An-Ski művét, a *Dybukot* is, amelyet már hosszabb ideje próbáltak, de mivel előzetesen a szezon drámai slágerének hirdették meg, nem lehetett bukását megkockáztatni.

Mezei Mária nemcsak – kiadásait és bevételeit is részletező – életkörülményeit jegyezte fel rendületlen alaposággal. Édesapjának azokat a pillanatok is megvallotta, amelyeket szavakkal szinte le sem lehet írni: „[...] a színészetnek ezt a transzcendentális lényegét, a tehetségem valódiságát soha, soha nem éreztem ilyen tisztán, és ezért vagyok boldog.” (108.)

Hogy most kézbe vehetjük Mezei Mária leveleinek kiadását, ezeknek a boldog, pillanatoknak köszönhetjük. Tehetsége valódiságának, amelyet nemcsak ő, hanem közönsége is érzett. A színháztörténet-írás pedig hálás lehet, hogy Mezei Mária nemcsak színészi, hanem levélírói talentummal is bírt. Hogy csak azt örökölte meg, ami történt vele? Éppen ez a legnehezebb.

Gajdó Tamás